निर्वाण उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

अन्तर्गत पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली विषयको

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौंपत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

लक्ष्मी रम्तेल

परीक्षा क्रमाङ्क : २२००११

क्याम्पस कमाङ्क ५०३/०७१

त्रि.वि. दर्ता नं.: ६-२-२२-७२-२०१०

२०७५

प्रतिबद्धतापत्र

यस शोधपत्र भित्रका सामग्रीहरू कहीँकतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । त्यसकारण यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७५/१/१२

....

लक्ष्मी रम्तेल

शोधार्थी

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली विषयको दसौँ पत्रको निम्ति यस क्याम्पसका छात्रा लक्ष्मी रम्तेलद्वारा **निर्वाण उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहीतयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

मिति : २०७५/१/१२

प्रा.डा. धर्मराजअधिकारी

शोध–निर्देशक

पाटन संयुक्त क्याम्पस

पाटनढोका, ललितपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली विभाग
पाटनढोका, ललितपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको निम्तियस पाटन संयुक्त क्याम्पसका छात्रा **लक्ष्मी रम्तेल** द्वारा **निर्वाण उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन** शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१. **प्रा. डा. विश्वनाथ भण्डारी** ....
विभागीय प्रमुख

२. **प्रा. डा. धर्मराज अधिकारी** ....
शोध निर्देशक

३. **डा. धनप्रसाद सुवेदी** ....
बाह्य परीक्षक

मिति : २०७५/०१/१९

कृतज्ञताज्ञापन

निर्वाण उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस क्रममा प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्न यथा समयमा आफ्नो अमूल्य समय दिनुभई यथोचित निर्देशन प्रदान गर्नु हुने आरदणीय गुरु प्रा.डा. धर्मराज अधिकारीज्यू प्रति हृदय देखि नै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्ष चयन, सामग्री सङ्कलन एवम् परिमार्जनका क्रममा आवश्यक उत्प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्नुहुने पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली विभागका प्रमुख प्रा.डा. विश्वनाथ भण्डारी साथै यस शोधकार्यमा आवश्यक सल्लाह एवम् उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरू प्रा.डा. जगदीश चन्द्र भण्डारी, प्रा.डा. कृष्णप्रसाद दाहाल, डा. धनप्रसाद सुवेदी, शेषनाथ पौडेल, विष्णु ज्ञवाली, शोभा बराल, शोभाढुङ्गाना, कृष्ण विलास पौड्याल लगायत सबैमा हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी स्नातकोत्तर तहको थालनी देखि शोधपत्र सम्पन्न गर्नका लागि उपयुक्त वातावरण मिलाई मलाई सहयोग गर्नुहुने र मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याई पुऱ्याउनु हुने पिता शम्भु रम्तेल र माता चम्पा रम्तेल प्रति म आजीवन ऋणी छु । आफ्नो कामको व्यस्ततासँगै घर व्यवहारबाट समय निकाली मलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउन सहयोग गर्ने श्रीमान शिव विशुन्के प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै यस अध्ययनका क्रममा न्यानोसाथ सहयोग प्रदान गर्ने मेरा सहपाठी साथीहरू उमा श्रेष्ठ, रमा पौडेल, निर्मला श्रेष्ठ, लक्ष्मी तामाङलाई हृदयदेखि स्मरण गर्दछु । समयमै कम्प्युटर टङ्कण गरी सहयोग गर्नु हुने एकेमेडी कम्प्युटर, नयाँबजार कीर्तिपुरप्रति धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मितिः २०७५/१/१२

....

लक्ष्मी रम्तेल

शोधार्थी

शोधसार

शोध शीर्षक : 'निर्वाण' उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

शोधार्थी : लक्ष्मी रस्तेल

शोधनिर्देशक : प्रा.डा. धर्मराज अधिकारी

विभाग : नेपाली विभाग, पाटन संयुक्त क्याम्पस पाटनढोका, ललितपुर ।

शैक्षिक सत्र : २०७१/०७२

अध्याय : ६ (छ)

पृष्ठ संख्या : ७०+११

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोध त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश शोधपत्र ५४०-१ नम्बरको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधकार्यका समस्याको रूपमा कथानकको आधारमा उपन्यासको प्रस्तुति, शैलीवैज्ञानिक आधारमा पात्रहरूलाई वर्गीकरण गर्नुका साथै चयन, विचलन र समानान्तरताका आधारमा 'निर्वाण' उपन्यासको विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ? भन्ने रहेको छ भने यस शोधकार्यको उद्देश्यकथानकको आधारमा उक्त उपन्यासको विश्लेषण गर्नु, शैलीवैज्ञानिक आधारमा पात्रहरूको वर्गीकरण गर्नु र चयन, विचलन र समानान्तरताका आधारमा उपन्यासको विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा प्राथमिक र द्वितीयक दुवै स्रोतका सामग्रीको उपयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतका सामग्रीको रूपमा घनश्याम खड्काको 'निर्वाण'उपन्यासलाई छनोट गरिएको छ भने द्वितीयक स्रोतका सामग्रीको रूपमा शैलीविज्ञान र 'निर्वाण' उपन्याससँग सम्बन्धित ग्रन्थहरू, शोधपत्रहरू, लेख-रचनाहरू तथा विज्ञका सुझावहरूलाई छनोट गरिएको छ । यस शोधकार्यमा आवश्यकता अनुसार वर्णनात्मक तथा विश्लेषणनात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ ।

शोध निष्कर्ष

- उपन्यासमा तिस भन्दा बढी पात्रको प्रयोग भएको छ ।
- यस उपन्यासका पात्रले आ-आफ्नो भूमिका कुशलताका साथ प्रस्तुत गरेका छन् ।
- पात्रचयनका दृष्टिले 'निर्वाण'उपन्यास सशक्त देखिन्छ ।
- विभिन्न विकल्पहरूमध्ये कुनै एकको छनोट गर्नु चयनहो ।
- उपन्यासमा शब्दचयन प्रमुख रूपमा रहेको छ । तत्सम, तद्भव, झर्रा, अनुकरणात्मक र आगन्तुकशब्दको चयन गरिएको छ । यस्ता शब्दहरूको चयन उद्देश्यपूर्ण हुन्छ ।
- वाक्यचयनमा सरल वाक्यको अत्याधिक प्रयोगले उपन्यासको संवादलाई रोचक र सम्प्रेष्यबनाई उपन्यासलाई सजीव बनाएकोले वाक्य चयन उद्देश्यपूर्ण मानिन्छ ।
- उपन्यासमा लेख्य चिन्हको प्रयोगले मानवीय संवेगहरू हर्ष, विस्मात, आश्चर्य आदिको भाव व्यक्त गर्न सहयोग गरी आकर्षण बढाएका छन् ।
- उपन्यासमा अङ्ग्रेजी भाषा अत्याधिक रूपमा चयन गरिएको छ ।

विषय सूची

प्रतिबद्धता

सिफारिस पत्र

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञताज्ञापन

अध्याय एक : शोध परिचय १

१.१ विषय परिचय १

१.२ समस्याकथन २

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.५ शोध कार्यको औचित्य/सान्दर्भिकता ४

१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन ५

१.७ शोध विधि ५

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा ६

अध्याय दुई : शैलीविज्ञान र उपन्यासको सैद्धान्तिक स्वरूप ७

२.१ शैलीविज्ञान ७

२.१.१ शैलीको परिचय ८

२.१.२ शैलीविज्ञानको परिचय ९

२.२ उपन्यासको परिचय १३

२.३ उपन्यासकातत्त्वहरू १४

२.३.१ कथानक १४

२.३.२ चरित्रचित्रण १५

२.३.३ परिवेश १७

२.४.४ दृष्टिबिन्दु १७

२.३.५ भाषाशैली १८

२.३.६ उद्देश्य १९

२.४ नेपालीउपन्यासको विकासक्रम/परम्परा १९

अध्याय तीन : निर्वाण उपन्यासको कथानकको विश्लेषण २४

३.१ परिचय २४

३.२ निर्वाणउपन्यासको कथानकको विश्लेषण २५

३.१.१ आरम्भ २५

३.१.२ संघर्ष विकास २६

३.१.३ चरम २६

३.१.४ संघर्ष ह्रास २७

३.१.५ उपसंहार २७

३.१.६ निर्वाणउपन्यासको शीर्षक विभाजन र कथावस्तु २७

३.२ निर्वाणउपन्यासको तथ्याङ्कगतकथानकको विश्लेषण ३१

३.३ निष्कर्ष ४०

अध्याय चार : निर्वाण उपन्यासमा चरित्र चित्रण ४२

४.१ परिचय ४२

४.२ निर्वाण उपन्यासमा पात्रहरूको स्थिति ४२

४.३ निष्कर्ष ४८

अध्याय पाँच : निर्वाण उपन्यासको भाषिक विश्लेषण ५०

५.१ परिचय ५०

५.२ चयन ५०

५.२.१ तत्सम शब्द चयन ५०

५.२.२ तद्भव शब्द चयन ५१

५.२.३ आगन्तुक शब्द चयन ५२

५.२.४ झर्रा र अनुकरणात्मक शब्द चयन ५२

५.२.५ नामपदको चयन ५३

५.२.६ सर्वनामको चयन ५४

५.२.७ विशेषण पदको चयन ५४

५.२.८ क्रियापदको चयन ५५

५.२.९ क्रिया विशेषण पदको चयन ५६

५.२.१० निपातको चयन ५६

५.२.११ प्रतीकात्मक वा सङ्केतात्मक शब्दको चयन ५७

५.२.१२वाक्यचयन ५८

५.२.१३बिन्दु चिह्नप्रयोग ५९

५.२.१४प्रश्नचिह्नको प्रयोग ५९

५.२.१५विस्मयबोधकचिह्नको प्रयोग ६०

५.३ विचलनको प्रयोग ६१

५.३.१ कोशीयविचलन ६१

५.३.२ व्याकरणिकविचलन ६१

५.३.३ अर्थतात्विकविचलन ६२

५.३.४ ध्वनिप्रक्रियात्मकविचलन ६२

५.३.५ भाषिकविचलन ६३

५.३.६ प्रयुक्तिविचलन ६३

५.४ समानान्तरता ६४

अध्याय छ : उपसंहार **६६**

६.१ सारांश ६६

५.२ निष्कर्ष ६७

सन्दर्भ सूची **६९**